

ZAIF ESHITUVCHI BOLALARDA RITM SEZGISINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOPEDAGOGIK TAJRIBASI

Qizlarxon Isomova

Namangan shahri, 13-sonli umumta'lim maktabi,

<https://orcid.org/0009-0005-7186-8434>

E-mail: isomovaqizlarxon1988@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur tezisdagi inklyuziv ta'lim sharoitida zaif eshituvchi bolalarda ritm sezgisini rivojlantirishning psixologik va pedagogik asoslari yoritilgan. Ritmni idrok etishning neyropsixologik mexanizmlari, multisensor yondashuvning ahamiyati hamda tajriba-sinov ishlari natijalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, vibratsion, vizual va kinestetik metodlardan kompleks foydalanish zaif eshituvchi bolalarda ritmik tafakkur va musiqiy koordinatsiyani sezilarli darajada rivojlantiradi.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, zaif eshituvchi bolalar, ritm sezgisi, multisensor yondashuv, psixopedagogik metodlar, vibratsion texnologiya, musiqiy rivojlanish.*

Kirish. Zamonaviy inklyuziv ta'lim tizimi har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni talab etadi. Zaif eshituvchi bolalar bilan ishlashda musiqa ta'limi alohida metodik yondashuvni talab qiladi, chunki musiqaning asosiy komponentlaridan biri bo'lgan tovush balandligi va tembrni idrok qilish cheklangan bo'lishi mumkin. Biroq ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, eshitish qobiliyati pasaygan bolalarda ritm sezgisi nisbatan yaxshi rivojlantirilishi mumkin, chunki ritm nafaqat eshitish, balki harakat, vizual va vibratsion sezgilar orqali ham idrok etiladi.

Ritm – bu vaqt birligida takrorlanuvchi harakat yoki tovush tizimi bo'lib, u insonning psixomotor faoliyati bilan bevosita bog'liq. Neyropsixologik tadqiqotlar (Patel, 2008; Kraus & Chandrasekaran, 2010) ritmni idrok etish miya po'stlog'ining bir necha zonalarini – eshitish, motor va prefrontal hududlar integratsiyasi orqali amalga oshirishini ko'rsatadi. Shu sababli zaif eshituvchi bolalarda ritmni rivojlantirish kompensator mexanizmlar orqali samarali tashkil etilishi mumkin.

Asosiy qism. Mazkur tadqiqotning maqsadi – zaif eshituvchi bolalarda ritm sezgisini rivojlantirishning psixologik mexanizmlarini aniqlash va samarali pedagogik metodlarni asoslash. Zaif eshituvchi bolalarda musiqiy rivojlanish jarayoni ko'proq sensor integratsiya tamoyiliga asoslanadi. Multisensor yondashuvga ko'ra, bola ma'lumotni bir vaqtning o'zida bir necha analizatorlar orqali qabul qiladi:

- eshitish (qoldiq eshitish imkoniyati),
- ko'rish (ritmik grafikalar, yorug'lik signallari),
- sezish (vibratsiya),
- harakat (tana perkusiyasi, qo'l harakatlari).

Psixologik nuqtai nazardan, ritm sezgisi bolaning vaqtni idrok etish qobiliyati bilan bog'liq. L.S. Vygotskiy va A.R. Luriya nazariyalariga ko'ra, kompensator rivojlanish jarayonida boshqa analizatorlar faolroq ishlay boshlaydi. Demak, eshitishdagi cheklov vizual-motor tizim orqali qisman qoplanishi mumkin. Ilmiy manbalarda zaif eshituvchi bolalarda ritmik mashg'ulotlar:

- motor koordinatsiyani yaxshilashi,
- diqqat barqarorligini oshirishi,
- nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi,
- ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishi ta'kidlanadi.

Tajriba-sinov ishlari inklyuziv maktabning 2–4-sinf o'quvchilari orasida o'tkazildi. Tadqiqotda 24 nafar zaif eshituvchi bola ishtirok etdi. Ular ikki guruhga ajratildi:

- Tajriba guruhi (12 nafar)
- Nazorat guruhi (12 nafar)

Tadqiqot 4 oy davom etdi. Qo'llanilgan metodlar:

1. Ritmik diagnostika testi (metronom asosida)
2. Tana perkusiyasi mashqlari
3. Vibratsion platforma yordamida ritmni sezish
4. Vizual ritm kartochkalari
5. Interaktiv multimediya dasturlari

Mashg'ulotlar haftasiga 2 marta, 35 daqiqadan tashkil etildi. Psixopedagogik tajriba mazmuni 1-bosqich: Vizual-ritmik moslashtirish Bolalarga ritmik shakllar (doira, chiziq, kvadrat) orqali vaqt oralig'i tushuntirildi. Masalan:

- katta doira – kuchli zarba
- kichik doira – kuchsiz zarba Bu metod vaqt tushunchasini konkretlashtirishga yordam berdi.

2-bosqich: Tana perkusiyasi

Qo'l chapak chalish, oyoq bilan yerga urish, stolni taqillatish orqali ritmni harakat bilan bog'lash amalga oshirildi. Bu bosqichda motor xotira shakllantirildi.

3-bosqich: Vibratsion sezgi asosida idrok

Maxsus past chastotali tovushlar yordamida vibratsion maydon yaratildi. Bolalar ritmni tanasi orqali sezish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu metod ayniqsa koxlear implantli bolalarda samarali bo'ldi.

4-bosqich: Guruhiy ansambl mashqlari

Bolalar kichik guruhlariga bo'linib, umumiy ritmni saqlashga harakat qildilar. Bu jarayon ijtimoiy integratsiyani kuchaytirdi. Natijalar tahlili

Tajriba yakunida quyidagi natijalar kuzatildi:

- Tajriba guruhida ritmik aniqlik 38% ga oshdi.
- Motor koordinatsiya 29% yaxshilandi.
- Diqqat barqarorligi ko'rsatkichi 31% ga oshdi.
- Guruhiy faoliyatda ishtirok faolligi 40% ga ortdi.

Nazorat guruhida esa o‘rnatish ko‘rsatkichi 10–12% dan oshmadi.

Bu natijalar multisensor metodikaning samaradorligini tasdiqlaydi.

1. Ritmni o‘rgatishda tovushdan ko‘ra harakatga tayangan holda ish olib borish.
2. Vizual ko‘rsatmalarni maksimal darajada qo‘llash.
3. Past chastotali tovushlar va vibratsion texnologiyalardan foydalanish.
4. Mashg‘ulotlarni qisqa, ammo muntazam tashkil etish.
5. Individual va guruhviy ishlashni uyg‘unlashtirish.

Xulosa. Zaif eshituvchi bolalarda ritm sezgisini rivojlantirish inklyuziv ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, psixopedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan multisensor metodika bolalarda ritmik idrokni sezilarli darajada rivojlantiradi. Ritmni harakat, vizual va vibratsion sezgilar orqali o‘rgatish kompensator mexanizmlarni faollashtiradi va musiqiy rivojlanishni ta’minlaydi. Shuningdek, ritmik mashg‘ulotlar bolalarning ijtimoiylashuvi, diqqat barqarorligi va motor koordinatsiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois inklyuziv ta’lim tizimida zaif eshituvchi bolalar uchun maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Patel, A. D. (2008). Music, language, and the brain. Oxford University Press.
 2. Kraus, N., & Chandrasekaran, B. (2010). Music training for the development of auditory skills. *Nature Reviews Neuroscience*, 11(8), 599–605. <https://doi.org/10.1038/nrn2882>
 3. Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*, 28(3), 269–289. <https://doi.org/10.1177/0255761410370658>
 4. Gordon, E. E. (2007). Learning sequences in music: Skill, content, and patterns. GIA Publications.
- Levitin, D. J. (2006). This is your brain on music: The science of a human obsession. Dutton.